

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

Mezőségi és széki erdők

SZABÓ ANNA

A Mezőség központi részén az erdők aránylag kis terjedelműek (10–50 ha), egymástól nagy távolságra, elszigetelten terülnek el, de fajkészletük nem különbözik számottevően.

Napjainkra összefüggő fás növényzet (erdő, ligetes erdő, cserjés) jórészt csak az északias kitettségű oldalakon északi, észak-keleti, észak-nyugati lejtők) és néhány keskeny platón maradt fenn; kivételt képeznek a Mezőség északi határán fekvő Szék környéki erdők, ahol a déli–dél-nyugati oldalak egy részén is megmaradt a fás vegetáció.

A főbb erdőtípusokat a termőhelyi sajátosságok és a domináns fafaj(ok) alapján különítettük el, ezeken belül kitérünk a típusokon belüli alegységekre is, amelyeket esetenként a lombkoronaszintet alkotó fák kora, az árnyaló fafajok aránya, a kezelés módja határol el.

1. Molyhos tölgyes bokorerdők

Termőhely és fiziognómia

Az Erdélyi-Mezőség peremvidékén fordulnak elő, meleg, száraz élőhelyeken, nyugati–délnyugati kitettségű, általában erős (20% fölötti) lejtésű oldalakon. A vizsgált területen Kolozsvár mellett a Szent Pál gerinc vonulatának délnyugati lejtőjén, meszes agyagos homokkő alapközeten egy állományát, valamint Szék és Kiszék között három nagyobb kiterjedésű állományát találtuk. Az állományok mindegyike sarjzatotott, gyakran többszáz éves sarjakról. A völglábi részeken és a nagyon meredek domboldalokon jellegzetes bokorerdőként jelennek meg a molyhos tölgyesek, alacsony (legfeljebb 5–6 m magas) ligetes erdőt alkotnak, a nyiladékokba felnyíló xero-mezofil, sziklagyep-fiziognómiajú gyepek (Hajtásvölgy) vagy zártabb *Brachypodium*-os gyepek (Árnyas oldal – Szék) hatolnak be; a gyepeket meredek oldalakon csupasz talajfelszín vagy alacsony cserjék (törpemandula, csepleszmegegy) állományai váltják fel. A lejtők felső harmadában – ha az oldal nem nagyon meredek – hiányoznak a felnyílások, a tölgyek sűrű bozótot képeznek. Bár a lombkoronaszint záródása itt is alacsony (60–65%), a talajra sok fény jut, a gyeptölk eltűnnek.

Fajösszetétel, szerkezet

Az 50–65%-os záródású lombkoronaszint fő alkotóeleme a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*). Elegy-faként a kocsánytalan tölgy (*Qu. petraea*) jelenik meg leggyakrabban, a széki állományokban gyakori a csertölgy (*Qu. cerris*), de előfordul a kocsányos tölgy is (Nagy Udvarnak völgye). A szegélyeken és a felnyíló foltokban megjelenik a mezei- és tatárjuhar is, de ezek a fajok a központi részekről kiszorulnak, csak a gyepszintben és az alacsony cserjeszintben fordulnak elő.

A cserjeszint fajgazdag, de csak a nyíladékokban sűrűbb (általában 10–20% között változik), többnyire fagyal, egybibés galagonya, húsos som alkotja, a nyílt részekben pedig a már említett csepleszmegegy és törpemandula jelenik meg.

A gyepszint a facsoportok körül 40–50% borítást ér el, a nyílt részekben a gyeperjeszint borítása akár 100%-os is lehet. Összetételében a mozaikos részekben a szárazgyepi fajok és a kevert tölgyesek, erdőszegélyek erdőössztyepp jellegű fajai egyenlő arányban vesznek részt, de megjelennek általános erdei fajok is. A sűrű részekről a szárazgyepi fajok visszaszorulnak.

A molyhos tölgyes állományok a Szék környéki területeken fényben gazdag kevert tölgyesekkel, Kolozsvár mellett pedig inkább gyertyánelegyes tölgyesekkel érintkeznek. Ennek ellenére fajkészletükben nincs jelentős eltérés, hiszen a gyertyánelegyes erdők mezofilabb, árnykedvelő fajai nem tudnak teret hódítani még a sűrű, aránylag árnyasabb molyhos tölgyes foltokban sem. A kolozsvári állományban a gyeperjeszint kiterjedése nagyobb. Ennek oka valószínűleg a szárazabb meszes termőhelyben, a vékonyabb talajrétegen és kitért helyzetben keresendő, de a gyeperjeszint megmaradását elősegíti a birkával való legeltetés is (vagy legalábbis a nyájak áthajtása a területen), amelynek nyomai helyenként az erdőben is látszanak.

Ez a vegetációtípus valamikor nagyobb területeket foglalhatott el az Erdélyi-Mezőségen, az északi részen mindenképp, de az erdőirtások leginkább ezt az erdőtípust érintették. A számára megfelelő élőhelyeken irtásréteket, felhagyott szántóföldeket, a meredek oldalakon pedig gyakran ültetett erdei fenyeveset találunk (Szék – Sós-kút völgye, Mócs keleti határa).

2. Kevert tölgyesek

Termőhely és fiziognómia

A dombhátak platók és az északias lejtők felső harmadának száraz erdőtípusa. A lejtőről gyakran visszaszorulnak a gyertyános-tölgyesek terjeszkedése következtében. A vizsgált területen keskeny, sávserű állományai a szováti Nagyerdő elnyúlt keskeny plató-részén (Fatia Téglá gerinc) található, de nyomai fellelhetők szegély formájában szinte mindegyik vizsgált erdő plató felőli oldalán. A pusztakamarási erdő nyugati részén, enyhe északkeleti-keleti kitértésben, a magyarkályáni erdőben, a Szék melletti Nagy Udvar- és Kis Udvar völgyek északias kitértésű oldalain és dombhátaiban, valamint az Árnyas oldal (Szék) keleties kitértésű lejtőjén nagyobb állományokat alkotnak. Alacsonyabb (10–12 m), laza lombkoronájú erdők (60–80%-os záródás), fejlett gyepszinttel.

Fajösszetétel

A lombkoronaszint uralkodó fajai a kocsányos- és kocsánytalan tölgy. A szegélyek közelében a *Qu. robur*, a központi részekben a *Qu. petraea* gyakoribb (itt a kocsányos tölgy elegy-faként jelenik meg). Gyakori kísérőik a tatár- és mezei juhar, vadcsereznye ritkábban a barkóca-berkenye; a szegélyeken előfordul a vadkörte (*Pyrus pyraster*) és vadalma (*Malus sylvestris*), az erdő belsejében egy-egy idős hagyásfájuk maradt meg.

Az állományokat a cserje- és gyeperjeszint összetétele, a talaj tápanyagtartalma alapján két csoportra oszthatjuk:

- a) a tápanyagokban szegényebb termőhelyeken a cserjeszint hiányzik, vagy nagyon ritkás (borítás 5% alatti), a gyeperjeszintben jellemző a tápanyagszegénységre utaló (*Digitalis grandiflora*, *Hieracium sylvaticum*, *Veronica officinalis*), valamint a fényigényes fajok (*Astragalus glycyphyllos*, *Vincetoxicum hirundinaria*, *Tanacetum corymbosum*, *Lithospermum purpureo-coeruleum*, *Sedum maximum*) jelenléte, de a fű- és sásfajok dominálnak (*Melica uniflora*, *Festuca heterophylla*, *Carex montana*, *Poa nemoralis*). Az enyhe lejtők nagyobb kiterjedésű kevert tölgyes állományai (Szék, Pusztakamarás).

- b) a másik típust a cserjésebb plató-állományok képviselik. Itt nem találunk tápanyagszegénységre utaló fajokat a gypszintben, az említett fű- és sásfajok borítása kisebb, az általános erdei fajok dominálnak, s mellettük jelentősebb szerepet kapnak az üde erdei fajok is (*Polygonatum latifolium*, *Convallaria majalis*, *Stellaria holostea*, *Viola mirabilis*, *Helleborus purpurascens*, *Asarum europaeum*). A plató-állományokat a lejtő felől gyertyános tölgyesek a plató-részen általában legelők szegélyezik. Kis kiterjedésük következtében sérülékenyebbek, a sorozatos tarvágások és sarjztatás nyomán több helyen el is tűntek, helyüket mezei juharos állományok veszik át, amelyekben a két domináns faj (*Qu. robur*, *Qu. petraea*) visszaszorult.

A száraz kevert tölgyes és a molyhos tölgyes bokorerdő közötti átmenetként fogható fel az áthajló platói erdőtypus, amelynek egyetlen állományát a Szék melletti Árnas oldalon figyelhetjük meg. A kevert tölgyes erdő délies szegélyén a *Qu. petraea* és *Qu. robur* helyét átveszi a molyhos- és a cseretölgy, a lombkorona szintje megmarad, az erdő nem törpül le, az elegyfák (*A. campestre*, *A. tataricum*) aránya a lombkoronaszintben is a kevert tölgyesekre jellemző. A gypszint fajai viszont a molyhos tölgyes bokorerdővel közösek, a szegélyben a szárazgyepi fajok is megjelennek. Itt jól nyomonkövethető a fás vegetáció térhódítása is: az erdőt szegélyező délies kitettségtől lejtőn a *Brachypodium*-os gyepek cserjésednek, de a cserjeszint kialakításában a tölgyfajok (*Qu. pubescens*, *Qu. cerris*) jelentősebb szerephez jutnak, mint a valódi cserjék. (A Mezőség központi részének cserjésedő legelőin a gypűrózsa, galagonya és kőkönyv jellemző).

3. Gyertyános-tölgyesek

Termőhely, fiziognómia

Az Erdélyi-Mezőség erdeinek legnagyobb része a gyertyános-tölgyesekhez sorolható. A jó vízháztartású északias lejtők üde lombos erdei, a Mezőség északi részén az északi, északkeleti, ritkábban keleti kitettségtől foglaltak el, a Mezőség központi részén inkább csak a lejtők alsó kétharmadában alkotnak jól elkülönülő állományokat.

A lankásabb északi oldalak jó vízháztartását a nagy borításértékű árnyaló fafajok (gyertyán, mezei juhar) is fokozzák. A vizsgált állományok kb. egyharmada fiatal, sűrű sarjztatott gyertyános, itt a lombkoronaszint nem haladja meg a 8–9 m magasságot, záródása 90–100%-os. Az idősebb állományok felső lombkoronaszintje gyakran eléri a 15–16m-t, alsó lombkoronaszint is kialakulhat.

Fajösszetétel, szerkezet

A fafajösszetétel alapján a következő csoportokat különíthetjük el:

- a) kocsánytalan tölgy–kocsányos tölgy és gyertyán alkotta elegyes állományok
- b) mezei juhar dominálta gyertyánelegyes állományok
- c) gyertyán–kocsányos tölgy és magas kőrös alkotta elegyes állományok
- d) gyertyán uralta állományok, kevés- és alacsony borítású elegyfajjal.

Fejlett cserjeszintet mind a négy típusnál csak az idősebb állományok esetében találunk. A cserjeszint leggyakoribb jellegzetes faja a hólyagfa, mogyoró, egybibés galagonya és vörösgyűrűs som, zavaralt állományokban (pl. Mezőzáh, Berkenyes) felszaporodhat a fekete bodza is.

A gypszint mind a négy csoport esetében üde, a *Fagetea* elemek uralkodnak benne, mind a fajszám, mind a borítás tekintetében. Ha hasonló korú és záródású állományokat tekintünk a négy altípusból, akkor felfedezhető egy nedvességgrádiens a fajösszetételben (a mezofil fajok száma növekszik) az a)-tól a d) csoport felé. Azonban az állományok kora és záródása erősen befolyásolja a gypszint fajösszetételét. Az idősebb tölgy–gyertyán elegyes állományokban a fénykedvelő, xero-mezofil fajok száma a nyíladákokban jelentős (*Melica uniflora*, *Pulmonaria mollis*, *Melittis melissophyllum*, *Festuca heterophylla*, *Sedum maximum*, *Vincetoxicum hirundinaria*) a záródott lombkoronájú vagy erősen cserjésedő foltokban pedig az üde lomberdei fajok szaporodnak el (*Asarum europaeum*, *Viola mirabilis*, *Hellebous purpurascens*, *Lamium maculatum*, *Aegopodium podagraria*). Így egy mozaikos szerkezetű fajgazdag erdő marad fenn, de itt a foltok természetesen nagyobb léptékben érzékelhetők, mint a molyhos-tölgyes bokorerdő esetében. (Egy-egy nyíladék 25–30 m átmérőjű, a sűrű állományrészek dominálnak, a kettő között széles átmenettel.) Az intenzív erdőhasználat miatt (rövid vágásforduló, nagy területű tarvágások) az ilyen változatos állományok is meglehetősen ritkák a Mezőség központi részén; a visai erdő dél-nyugati részén találunk ilyen erdőrészt – itt a tölgyes és

gyertyánok mellett a nagylevelű hárs jelenik meg elegyfaaként. Ugyanitt, a lejtők alsó részén találunk gazdag gyepszintű idősebb, gyertyán uralta állományokat, kevés elegyfával (10–15%; *Qu. petraea*, *Tilia platyphyllos*, ritkán *Tilia tomentosa*); a gyepszint borítása alacsonyabb, mint az előző típus fényben gazdag foltjai esetében, a xero-mezofil fajcsoport helyét az általános erdei fajok foglalják el; több Orchideaféle talál megfelelő élőhelyre itt (*Cephalanthera damasonium*, *Platanthera bifolia*, *Neottia nidus-avis* – nem közönségesek a Mezőség erdeiben). A gyertyán uralta állományok döntő többsége a Mezőség központi részén nagyon fiatal sarjaztatott, 95–100%-os záródású, elegytelen; az ilyen állományokból a cserjék kiszorulnak a szegélybe, a központi részeken legfeljebb mogyoró fordul elő. Az erős árnyékolás miatt csak néhány árnyéktűrő faj marad meg a gyepszintben (*Asarum europaeum*, *Euphorbia amygdaloides*, *Lamium maculatum*, *Hedera helix*) s alkot kisebb foltokat, tavasszal, lombfakadás előtt salátaboglárka (*Ranunculus ficaria*), bogláros- és berki szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*, *A. nemorosa*) virágzik.

A tölgy–gyertyán alkotta és gyertyán uralta típusok között képeznek átmenetet a mezei juharos gyertyánosok (kevés tölgy-eleggyel); gyakran foglalják el a szárazabb tölgyesek termőhelyét a platók közelében ott, ahol a tölgy már nem tud felújulni a tarvágások után (Köteleni erdő, Visa, Berkenyes).

Érdekes típust képviselnek a magas kőrises elegyes állományok: a magas kőrís helyenként előfordul elegyfaaként a gyertyános-tölgyesekben (vadcsersznyével, mezei- és tatárjuharral együtt), egyes erdőrészekben azonban – valószínűleg az erdőhasználat következtében – felszaporodik, uralkodóvá válik. Itt kifejezetten üde, fényben gazdag dús gyepszint alakul ki, *Aegopodium podagraria*, *Stellaria holostea*, *Polygonatum latifolium*, *Mercurialis perennis* dominálta foltokkal (Berkenyes, Pusztakamarás).